

sobnostjo *teoretskih eksplikacij ali uporabno kritičskih in analitičnih postopkov*.

Vse vrednosti avtentičnega literarnega dela — kar pa je precej redek pojav — je mogoče formulirati samo v medsebojnem navdihovanju avtentičnega leposlovnega dela in avtentičnega kritičskega dela. V srečanjih z vrhunskimi stvaritvami se izrazijo vse kritikove sposobnosti. Vsako novo doživetje dela, potreba po *posodobljanju pomenov*, razširitvi in poglobitvi kroga zajetih pomenov — je potrditev naravnega razvoja književnosti. In obenem zagotovilo za prihodnjo evolucijo literarne umetnosti.

Po vsem povedanem — in tri stoletja pozneje — predlagamo, da krilatice francoskega pesnika Destouchesa »La critique est aisée et l'art est difficile«, spremenimo v »Težko je ustvarjati, a težko je tudi soditi.«

Prev. J. Z.

Matjaž
Kmecl

Z druge strani Save

Kritik je mož brez nog, ki pa uči teči. (Pollock)

Kritika je ustvarjanje iz ustvarjanja. (Wilde)

*Kritik je kokoš, ki kokodajsa, medtem ko druge
ležejo. (Guareschi)*

*Kritika je kot krtača. Pri prelahkem blagu je ne
smemo rabiti, ker bi za njo nič ne ostalo. (Balzac)*
Itd.

Vse te izjave, ki ste jih zbrali za uvod in jih nanizali v čedno paradico, učinkujejo kot nekakšna čudna mentalna higiena, nekakšno posebno dajanje korajže; ne bi rekel, da čudaško, prej nekam potajeno inferiorno, razboljeno in postavljaško navzven; protislovno v sumljivo preglasni vzvišenosti nad nečim, kar naj bi bilo zadnja konjska figa na cesti, pa to po namenjeni pozornosti v besedah in strasteh le ni.

Ali smem iz Delavnice Lojzeta Kovačiča dodati še nekaj misli? Recimo, da smem in jih kar prepisem:

»Razlika med dobro in slabo kritiko — to je kakor če ti je nekdo pri kosilu ponudil solnico (in si tega najbrž ne zapomniš), ali če ti je nekdo drug pljunil v juho (pa tega najbrž zlepa ne pozabiš). »... čim površnejše in manjvrednejše je neko mnenje, tembolj nas stiska, natanko tako kakor pretesen čvelj«, pravi poljski pisatelj Witold Gombrowicz v svojem dnevniku. — O dvomljivem, vendar neutajljivem učinku recenzije ali ne-recenzije na literarno delo je davno pred Gombrowiczem povedal svoje tudi nemški pisatelj Jean Paul v svoji Neue Nachschule zur aesthetische Vorschule. »Recenzije«, piše, »posegajo v in ob več, kakor si mislijo celo tisti, ki se povzdigujejo nad njo. Marsikateri ponosni avtor ni dokončal svojega dela ali celo svoje poti, ker so ga grajali. Nekateri drugi pisatelji so prostovoljno dopustili, da so krmarili njihovo elementarno moč kakšni mali kritični rilčkarji, kolikor si jih ravno niso otresli z vratu... Tako lahko

neki nevažen anonimen recenzent, ki v svojem življenju še ni objavil nobene knjige, snuje drugo in jo izlušči iz lupin, podobno kot kurjak zna izvaliti iz jajca prav tako kakor puta, ki ga vali.« Vendar moramo, tako se mi zdi, biti ob tem hudo pravični, da ne zapademo podobno v nekritično psihozo proti kritikom, kakor zapadejo stanovalci kakšnega bloka v bojno razpoloženje proti svojemu hišniku. Marsikateri literarni ustvarjalci si literarne kritike predstavljajo pač kot parazite ustvarjalcev. A mnogi teh pisateljev, ki so svojim delom podelili svojo substanco, rastejo in uspevajo v slavi in ugledu prav zaradi studij, recenzij, ocen (slabih ali dobrih) ki so jih kritiki posvetili njim. Te studije so največkrat pozabljene, tako da lahko rečemo, da so ustvarjalci v določenem smislu paraziti kritikov. Ali drugače povedano: kritik, ki po svoji smrti ni zapustil ničesar, ker je vso svojo substanco žrtvoval v dobro in za ugled ustvarjalca — ali *tak* kritik res zasluži vzdevek parazit?«

Že na prvi pogled je pri Kovačiču gotovo več dialektike, pojav je očitno mogoče gledati in oceniti tudi drugače.

Ampak vrnimo se raje k uvodni seriji »ustvarjalskih« izjav: tako zelo enotno je uglašena, da mora izražati več od naključnosti. Od kod ta ihta?

Precej brzkone iz prastarega strahu in samoobrambnega nagona. Ponuja se nekoliko banalna metafora: pred kratkim so v kočevske gozdove naselili risa; za tako imenovanega »biološkega čistilca« življenja, pokončevalca vsega manj sposobnega in krmežljavega. Kritik je po eni svojih najbolj temeljnih nalog podoben takšnemu čistilcu — v prid celote sproti izloča slabo in manjvredno. Jasno je, da se takšnega krvoloka ne boji samo slabotna, bolna, neuspešna, marveč vsakršna žival, saj iz sebe in za sebe ne more vedeti, če je takšna (vsak avtor je sam zase prepričan, da je najboljši); primerjava je mogoča od zunaj, po merilu, ki obstaja neodvisno, pa naj je to ris ali kritik. Eden in drugi sta življenjsko nevarno merilo uspešnosti za vse, brez izjeme — to je zelo huda in naporna loterija. Dobrim in močnim ne moreta nič, toda kdo je to? In tako ostaja za njima samo tisto, kar je vredno obstajanja in razmnoževanja.

Primerjava se bo zdela komu sejmarsko darvinistična in že kar biološko banalna, mogoče tudi premogočen prid kritičnim dušam, ki nikakor niso vse risje, ampak v bistvu tako je: ni vsak spis dobra literatura, vsaka želja in volja kvaliteta, vsakršno rimaštvo klasika. Pred veličastjem literarnega plašča se že od nekaj skrivajo tudi karseda krmežljavi talenti. Kritika jih je vselej z vso vnemo (če je bila za kaj) bezala na svetlo, jih trgala in žrla. Odkar človeška civilizacija ceni (literarno) umetnost kot eno najplemenitejših, najzahtevnejših, najbogatejših in zato tudi najbolj pridnih načinov duhovnega, ustvarjalnega življenja, je pač lepo in koristno biti umetnik: vsaj poskusiti velja. Toda kdo je umetnik v resnici, kdo večji, kdo manjši, kakšne vrednote ga dičijo? Kdo bo to povedal? Vsem skrivaj šklepetajo samoobrambno naravnani zobje. Moral bi kritik (tista stara domislica o kri-tiku ni iz trte izvita: kritikov posel je krvav).

Človeštvo se je seveda zvečine dogovorilo, da ni dobro biti kanibal in zato dobesedno ne jedo ne »ustvarjalci« kritikov in ne kritiki »ustvarjalcev«. Teče duhovna kri; to je tiho, ampak zagrizeno bojišče, kjer se bojujeta volja po uspehu in priznanju s prastarim človeškim instinktom (brez katerega človek ne bi postal, kar je), genetskim naročilom, da lahko celota obstane le z neusmiljenim izločanjem vsega slabega. Sem in tja preplavijo

dogajanje zagrizeni kritiki sovraštva, kakor ti, ki ste jih uvodoma nanizali izpod peres najuglednejših sodobnih slovenskih pesnikov in pisateljev. — Pri tem pa moti le eno: domala vsi citirani so tiste vrste, da se pravzaprav nimajo česa bati — vsi so bolj ali manj uspešni in uveljavljeni; sproti pozabljajo, da jih je prav kritični odnos založnikov, urednikov in drugih kritikov, ki sicer formalno ne nastopajo kot taki, so pa po svojih funkcijah tudi to (izbirajo iz poplave ponujenega) znali kot kvaliteto izluščiti iz anonimne, nenadrajene množičnosti raznoterih literarnih naprezanj in poskusov. Nimajo se bati, pa vendar v izjavah kar drhtijo od strahu in sovraštva; kar natančno preberimo! In so potem kritiki »riti« s po enim k spredej in zadaj, kri pijoči kriminalci in kar je še podobnih domislic.

To že.

Stvar pa ima še mnogotere obraze. Ob zapisanih rečeh sem se ustavil pač zato, ker so se po zastavljenem vabilu najizdatneje vsiljevale v premislek.

En obraz je na primer malo bolj slovenski. — Kritik mora biti že tako kar se da notranje trdna, vase verujoča, močna osebnost, sicer ga že jutri moralno povozi prvi malce okajeni ali malce nesramni »ustvarjalec«, ki mu ga je čast srečati na ulici. Po naravi svojega obnašanja je namreč razumsko analitičen, kar pomeni, da je zavezan upoštevati vsakršna in sleherna dejstva, pa da je na njegovem repertoarju kar naprej vrsta vprašanj, s katerimi se »ustvarjalcu« kot sintetiku ni treba ravno izrecno ukvarjati: Zakaj vse to početje? Komu za ljubo zdravje in dušni mir? Zakaj kar naprej konsumirati iracionalno sovrašтво, ko pa se da prijetneje živeti brez tega? Honorarji? No, o tem ne kaže zgubljeni besed (kritik-poročevalec, ki sproti spremlja vso knjižno »produkcijo« za kakšen časopis, no, recimo zdajle Inkret ali kdo, je bržkone najslabše plačan delavec glede na vloženo delo, pa čeprav je nagrajevan po najvišji dnevni tarifi; ena ocena »vrže« par sto dinarjev, zahteva pa pogosto ure in ure pazljivega, naporenega, nezabavnega, studioznega branja, tudi ponovnega in duhamornega — ob slabih tekstih, ko je največje naprezanje poplačano z največjim sovraštvom).

Potem začne bolj človeškega kritika gristi še uvidevnost, ki na primer pravi, da je že dvakratno tipkanje 1000 strani dolgega romana grozljiv in posebnega upoštevanja vreden napor; ali pa da je verzljavca pred kratkim na nesramen način pustila punca, pa mu je treba s prizanesljivostjo priskrbeti vsaj nekaj malega vere vase v težkih trenutkih (kritik kot socialni delavec — o, groza za dobro kritiko, to natančno privatno poznavanje Slovencev med seboj!) — Že to je torej hudo. — Še huje je, če se slovenski okvir okrog slike naprej debeli. Jezik in jezikovno največ, to je literatura, je bilo dolgo in je v mnogočem še danes, delovišče slovenskega samoizkazovanja, zato kajpada lop! po tistem, ki takšno slovensko samopotrjevanje opremlja z nerganjem, zanikanjem, ki torej dela kritično škodo — saj te reči so znane že od Levstika naprej — mar naj se spominjamo, kako je ta mož živel in odživel svoje življenje? Stritarju ni bilo tako hudo samo zato, ker je živel daleč proč in se je zvito okinčal z obstrom svetovljanske velemestnosti pa poznavalstva. Ali z druge strani: Kdor je kdajkoli kaj slabega povedal o Cankarju, je bil kar naprej škodljiv za celokupno slovenstvo, čeprav vemo, da je genialni Vrhnčan poleg obilice klasičnih besedil napisal tudi precejšnje izobilje maniristične šmire. — Slovenski kritik je moral biti zmeraj dvojno močen, ne le enojno, kakor drugod. Takih osebnosti pa je malo — in tako je kritika kljub nekaj pomembnim

imenom vendarle med najslabše razvitimi predeli naše literature, tako da vsake toliko zvonimo k poplahu.

Ali pa trg. V prenekateri večji (mislim na fizični obseg nacionalnega zaledja) literaturi marsikaj pomaga uravnavati kar trg, čeprav seveda vemo, da je trg za ta del lahko karseda problematičen; pa vendarle (ne gre samo za absolutno zmogljivost trga, da na primer konzumira večstotisočne naklade, marveč da tudi intelektualno ali literarno zahtevnejša, »elitna« besedila vzdržuje v rentabilnih, nekajtisočih nakladah). Slovenci pa moramo, če hočemo, da založnik vzame domač roman ali pesniško zbirko, pa da ju tiskarna tiska, izid pogosto še posebej subvencionirati: kar pomeni, da se komercialno preprosto ne spleča. Toda kdo bo odločil, komu subvencija, in koliko, ter komu ne, za vso ponudbo denarja v vreči ni. — Kakšen potuhnjen, kriminalno delujoč in nevaren kritik seveda! Treba je lopniti tega hudiča, da se bo lepo obnašal, tudi če smo že priznani avtorji! Kdo bo odločil, ali vsaj predlagal, komu različno bleščeče nagrade in priznanja, s katerimi slovensko ljudstvo že za živa najboljše povzdiguje v najvišje templje ali pa vsaj kapelice svojega obstajanja? Jasno, ta baraba od kritika, ki lepi na vse enkratne stvaritve svoje slinaste besede in svojo dovolj problematično, parazitsko, predvsem pa neustvarjalsko eksistenco! Ker je, umazan kot je, že po naravi klikar, jo bo seveda dodelil drugemu, pa je vendar že zdavnaj docela jasno, da je vsaka nagrada pri nas narobe dodeljena — čeprav obenem vsi dobro vemo, kdo je kdo!

V vsaki generaciji imamo zagotovo po nekaj dovolj obetajočih kritičkih talentov, za katere naglo poskrbimo, da jim čimprej in čimbolj učinkovito pokončamo veselje do vsakršnega tovrstnega posla. Na vsakih nekaj rodov imamo potem tudi celo kakšnega, ki le nekako vzdrži — vendar za ceno slave, da je največji, najbolj pristranski in zajedavski škodljivec slovenskega slovstva, s tem pa seveda tudi vsega slovenstva (kar spomnimo se, kako so pisali o Vidmarju in kako danes o Inkretu in še o kom). Seveda imamo ob tem neke vrste kritički instant, majčkene kohorte prijaznih hvalivcev, ki pa s svojo dejavnostjo služijo enemu samemu, izključnemu namenu: mentalni higieni slovenskih »ustvarjalcev«, da pač kdo pod videzom kritike (stroge, odločne, močne) ploska, da ne ugasne pičila samozavest.

Kajti stvar na tej točki je res grozljivo slovenska; publika z množičnim nakupovanjem največkrat ne poskrbi za »ustvarjalsko« samozavest; založniki tudi ne — če so realni, se morajo odločati za pesimistično nizke naklade, če natisnejo preveč (zlasti založniške začetnike kdaj nese kakšen hip pretiranega zanosa in verovanja v slovenska nagnjenja do dobre knjige — saj smo, zaboga, tako zelo civiliziran, kulturni narod!), pa se te knjige prej ali slej znajdejo v antikvariatih po globoko znižanih cenah, metre in metre dolge, sramotne ponudbe (ker ne govorijo ravno o priljubljenosti — tako kot nagnite banane in drugo manjvredno blago na posebnem štantu na trgu). Kaj je potem še na voljo razen »kritika«-hvalivca? Tega vnaprej lepo ogledovanega, osmehljajevanega, po opravljeni nalogi hvale pa ponavadi po trotovsko zavrnjenega mediokritetnega servisa? In navsezadnje: če že ne deluje selekcija, ali pa deluje popačeno (ker pač ni kritike), ni mogoče hierarhije vrednot ustvarjati drugače kakor z različno mogočnim, v bistvu pa jalovim in smešnim, poniglavim, podeželskim kupičenjem zehave, nezanimive hvale (ki tudi nikogar ne zanika, saj je njena funkcija res mentalno-

higienska in kot takšna namenjena izključno »ustvarjalcu«, pa če je objavljena v časopisu z najvišjo naklado ali splava v eter brez meja).

In tako naprej. — Ne, sploh ni res, da bi bili vsi kritiki angelci božji, ki direktno kontaktirajo z božjo pravičnostjo! Nasprotno! Pa vendar se tistim, ki so pravi, ki bi mogli biti zares, preprosto upira biti servis, enako nadležen pa jim je tudi večni strah (no, vsaj večna nelagodnost) pred maščevalnimi nagoni »ustvarjalcev«, nadležen večni očitek, da škodijo s svojim početjem razvoju slovenskega genija, pa so tiho in jih ni.

Namenoma sem zavozil na to pot; kažipot na začetku v to smer je bil najočitnejši. Pripeljal nas je nazaj, k izjavam. Lahko krenemo še enkrat v ta krog — vrnili se bomo. Pa nismo pesimisti, samo ugotavljavci.

Včasih so se Kranjci in Štajerci čez Savo zmerjali; stali so vsak na svojem bregu, oboji Slovenci po svoji usodi, po jeziku in bogastvu pa revščini, vpili so, se zmerjali in se jezili. Vmes pa je tekla Sava.

Vuk Krnjević,
Beograd

Položaj kritike

Zanimivo je, da se v razpravi o temi Književnost in literarna kritika največ ukvarjamo z osvetljevanjem literarne kritike, pri tem pa pristajamo na zastarelo tezo, da je kritika postavljena književnosti nasproti. Vselej, pa tudi v tem trenutku, moramo imeti v mislih vse spremembe znotraj literature od Baudelaira do danes, spremembe, ki razdalje med književnostjo in kritiko niso samo zmanjšale, ampak celo odpravile. Zato je prav v tem trenutku potrebno, da skušamo razjasniti vprašanja medsebojnega prepletanja književnosti in literarne kritike v naši sodobni književni situaciji.

V stalnem vztrajanju pri tem, da v zvezi s temo književnost in literarna kritika teče beseda predvsem o literarni kritiki ali celo izključno o njej, vidim našo staro slabost, da nas o sodobni književnosti kljub vsemu bolj ali manj obvešča literarna kritika, ne pa sama književnost, in da se stališča in opredelitev — pa naj še tako zagovarjamo javno pogovarjanje o knjigah — dejansko opirajo na to, čemur pravimo literarna kritika. Mislim, da je tak položaj zelo žalosten, še zlasti, če upoštevamo, kot je bilo že večkrat poudarjeno, da so naklade naših domačih leposlovnih del nizke in da je le težko priti do večjega števila bralcev. Zato — naj nam bo ljubo ali ne — pomeni naša literarna kritika, takšna, kakršna je, bistven dejavnik v obveščanju javnosti o tem, kakšna je naša književnost. Problem je seveda celovitejši in treba je poudariti, da je ta medsebojni odnos med književnostjo in literarno kritiko pri nas danes dosti intenzivnejši in močnejši, kot je mogoče soditi na prvi pogled. Že zdavnaj so namreč minili tisti »čudoviti« časi, ko je Jovan Skerlić udarjal s sabljo in dokončno, za ta zgodovinski čas nepopravljivo in nespremenljivo, ugotavljal, ali je kaka knjiga odlična, zelo dobra, dobra, povprečna ali slaba. Z izrednim razmahom sredstev množičnih komunikacij postaja ta velikanski razpon kritičnega sojenja delu mnogo pomembnejši in bližji literaturi kakor takšno avtoritarno sekanje in robantenje o knjigah in literarnih pojavih.